

שש-עשרה רופאות ראשונות

צפורה שחור-רובין, רופאות ראשונות בארץ ישראל, 1918-1900, באר-שבע: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, תשע"ד, 202 עמ'

ספרה החדש של פרופ' צפורה שחור-רובין מצטרף לשורה ארוכה של מחקריה שעוסקים במקומן של נשים במערכת הבריאות ובמערכת החינוך בראשית היישוב, ויש בו תרומה חשובה להבנת חירותן של נשים לספֵרה הציבורית. הספר מביא את סיפורי חייהן של שש-עשרה הרופאות הראשונות שפעלו בארץ בשלהי השלטון העות'מאני. על חלקם של רופאים

ורופאות יהודים במערכת הבריאות בארץ אפשר ללמוד מממצאיהם של נסים לוי ויעל לוי, חוקרי תולדות הרפואה בארץ. לדבריהם משלהי המאה התשע-עשרה ועד פרוץ מלחמת העולם הראשונה פעלו בארץ כמאה רופאים יהודים, שהיו כשליש מכלל הרופאים שעבדו בארץ הקודש. לדוגמה בשנת 1913 פעלו בארץ ארבעים ושמונה רופאים יהודים.¹ שש-עשרה הרופאות שביניהם הרימו תרומה משמעותית למערכת הרפואית בכלל ולמקצועות ייחודיים שבהם התמחו נשים בפרט.² הספר הוא נדבך במאמצים המרובים שנעשים זה יותר משני עשורים להכניס נשים להיסטוריה ולהבין את מקומן ועשייתן במפעל הציוני. השתלבות נשים במקצוע הרפואה, אחד המקצועות היוקרתיים ביותר מאז ומתמיד, הייתה בראשית המאה העשרים מעשה חלוצי מאין כמוהו. לצד קורותיהן של הרופאות הראשונות מובא מידע על אודות בניין מערכת הרפואה היהודית בארץ. במציאות חיינו היום, כאשר למדינת ישראל מערכת רפואה מהמתקדמות בעולם, וכאשר למעלה ממחצית תלמידי בתי הספר לרפואה בארץ הם נשים, היטשטשה ההכרה שחדירת נשים לרפואה הייתה כרוכה במאמצים אישיים עצומים, ונשתכחו מעט המאמצים המרובים שהושקעו בבניית מערכת רפואית מודרנית בארץ. הספר שלפנינו פותח צוהר רב עניין למעקב אחר תהליכים ארוכי טווח אלה.

המידע המפורט והחדש המובא בספר נשאב משפע מקורות מגוונים: ארכיונים מקומיים, ארכיונים פרטיים, ארכיונים של בתי חולים, עיתונות התקופה, ראיונות שערכה המחברת

1 נ' לוי וי' לוי, רופאיה של ארץ ישראל 1799-1948,² זיכרון-יעקב 2012, עמ' 33.
2 מידע סטטיסטי נוסף ראו בספרה של שחור-רובין, עמ' 16, הערה 7.

גוטמן, ד"ר שרה בן-עמי, אחייניתו של הרופא הידוע ד"ר הלל יפה, וד"ר חנה סמילנסקי, אחותו של האיכר-הסופר משה סמילנסקי. שחור-ירובין הסירה את העלטה מעל העשייה המקצועית שלהן ושל אחרות, שהבולטת ביניהן היא ד"ר הלנה כגן, שהאריכה ימים ונודעה בשל פעילותה הענפה. מספר פרקים קצרים עוסקים ברופאות שהמידע על אודותן מועט. לד"ר חנה ברכיהו מוקדשים שני עמודים, ולד"ר ביילה קורובקובה, שסיפורה מובא בפרק שכותרתו 'רופאות נוספות שהמידע עליהן מועט', הוקדשו ארבע שורות בלבד. בהקדמתה לספר מבחירה שחור-ירובין כי חלקים ממנו כבר פורסמו בבימות שונות. אמנם יש לברך על ריכוז המידע על הרופאות הראשונות באכסניה אחת, אך הקוראים נותרים וחצי תאוותם בידם. התמונה הכללית של תופעה רבת עניין, חדירה נשית למקצוע יוקרתי ותרומת נשים לבניין ראשיתה של מערכת הבריאות בארץ, נותרה מקוטעת.

עד מחקר-הן של שחור-ירובין ושוורץ – שהייתה שותפה בחלק מעבודותיה של המחברת – היה חקר נשים בתולדות הרפואה בארץ כמעט עלום. גם תולדות מערכת הבריאות בארץ, תחום רב חשיבות, עדיין מחכות למחקר מקיף וכוללני, שיאפשר גם הכרה מעמיקה של מצב הבריאות של תושבי הארץ ובהתאם לכך של איכות החיים בה. זאת ועוד, מערכת הבריאות תרמה רבות להתפתחות הידע המדעי-הרפואי, וסיפור תולדותיו ישפוך אור חדש על היבטים חשובים של התפתחות הקהילה היהודית בארץ-ישראל העות'מאנית. המחקר ההיסטורי-חברתי התמקד עד כה בכל ענף היסטורי בפני עצמו, כגון תולדות החינוך, תולדות הרפואה ותולדות הנשים, אך אנו חסרים מחקר מְתַכַּלל המחבר את התחומים השונים לתמונת מצב כוללת. מיזם עתידי שיבחן את תולדות הרפואה כמרכיב משמעותי בבניין החברה העברית החדשה, ראוי שיגולל גם את

עם קרובי הרופאות וראיונות שהשתמרו במכוני מחקר. למרות המחקר המאומץ והראוי לשבח, התיעוד של חלק מהעשייה אבד, והמידע שהשתמר על כמה מהרופאות חלקי בלבד.

אף שאין ספק בחשיבות הנושא והמידע המגוון המובא בספר, קריאתו מלווה בתמיהה אם הוא נועד לשמש כהשלמה ללקסיקון לתולדות רופאי ישראל שפורסם לא מכבר,³ או שמא מטרתו להציג את ההיסטוריה של חדירת נשים ציוניות לעולם הרפואה ואת תרומתן לבניית מערכת הרפואה בארץ. במבוא לספר המחברת כותבת כי הציבה לעצמה את שתי המטרות גם יחד. הפרק הראשון, המונה כעשרה עמודים, משרטט בראייה מגדרית את דרכן של נשים באירופה לתחום הרפואה, ובפרק הסיכום, המונה חמישה עמודים, מוצגים קווים משותפים לדמויותיהן של הרופאות החלוצות בארץ-ישראל. יתר ארבעה-עשר הפרקים, השונים זה מזה באורכם, מוקדשים כל אחד ואחד לתיאור דמותה ופועלה של אישיות אחרת. הפרק הארוך ביותר (ארבעים עמודים) עוסק בד"ר אלכסנדרה בלקינד, אחותו של הביל"ויי הידוע ישראל בלקינד. בלקינד, שעלתה עם משפחתה ארצה בשנת 1887, בהיותה בת שבע-עשרה, עזבה את יפו תשע שנים לאחר מכן ונסעה לז'נבה ללמוד רפואה. פרק זה הוא תמצית של מונוגרפיה עליה שפורסמה לפני שנים אחדות פרי עטן של שחור-ירובין ושפרה שוורץ בהשתתפות יצחק רומם.⁴ מקצת הרופאות המוצגות בספר ידועות בשל קרבתן המשפחתית לאישים נודעים בארץ: ד"ר אסתר גינצברג, אחותו של אחד העם, ד"ר בת-שבע יוניס, שהייתה נשואה זמן קצר לסופר ש' בן-ציון, אביו של הצייר נחום

3 לוי ולוי (לעיל, הערה 1).

4 צ' שחור-ירובין וש' שוורץ בהשתתפות י' רומם, אלכסנדרה בלקינד: סיפורה של רופאה עבריייה פורצת דרך, זיכרון-יעקב 2012.

ללמוד שפה זרה (לרוב גרמנית, אחת־עשרה מתוך שש־עשרה הרופאות הראשונות למדו בשווייץ ובגרמניה), השקעה אין סופית בלימודים ולעתים גם חיי מצוקה או עבודה קשה לשם פרנסה. אשר לחיי משפחה, בדור הראשון של הרופאות רובן דחו את הקמתה או ויתרו על כך מראש. הרופאות הצעירות הציוניות שעמדו באתגרים אלה, לא נרתעו מפני אתגר נוסף: עלייה לארץ. אין ספק שהיו אלה נשים עשויות לכלי חת.

העלייה או ההגירה ארצה העמידה בפני הרופאות שפע אתגרים נוספים: השגת רישיון עבודה כרופאה, אף שהשלטון העות'מאני לא התיר לנשים לעסוק ברפואה, כפי שעולה מסיפור חייה של ד"ר כגן; מציאת מקום עבודה במוסדות רפואיים פרטיים, שהיו מעטים; לימוד תחומי רפואה ייחודיים לארץ, כגון מחלות טרופיות ומחלות עיניים קשות; פיתוח ענפי רפואה חדשים שלא היו מוכרים בפלשתינה העות'מאנית: רפואת ילדים, רפואה ציבורית, בקטריוֹלוגיה ופסיכיאטריה.

לקשיים המקצועיים של הרופאות נוספו קשיים אישיים. שחור־רובין עוסקת בפירוט בחייהן המשפחתיים של חלק מהרופאות. מהמידע שלפנינו עולה כי ארבע מתוכן באו עם בני זוג, ולשלוש מביניהן היו בעת בואן ילדים. שבע רופאות הגיעו רווקות ונישאו בארץ, וככל הנראה שלוש מהן התגרשו לאחר זמן מה. שלוש רופאות נשארו ברווקותן, ושבע היו חשוכות ילדים.⁵ רבות מן האקדמאיות הראשונות בכל הארצות נמנעו מהקמת משפחה, והרופאות שחיו בארץ־ישראל לא היו יוצאות מהכלל מבחינה זו. רבות מהן היו

סיפורן של הרופאות הראשונות, שסללו דרכים חדשות ברפואה הארץ־ישראלית. הספר שלפנינו עשוי להיות מרכיב רב חשיבות במיזם זה.

המהפכה הנשית והמהפכה הציונית באו לעולם כרוכות זו בזו. הרופאות הראשונות שסיפורי חייהן מובאים בספר שלפנינו היו חלוצות הן בלימודי הרפואה והן בעלייתן, לרוב בגפן, לארץ. כידוע עד אמצע המאה התשע־עשרה היה מקצוע הרפואה בעולם חסום בפני נשים, והאישה הראשונה שהתקבלה ללימודי רפואה, אליזבת בלקוול (Blackwell), התקבלה בטעות. ידידיה יעצו לה מלכתחילה להתחפש לגבר, מפני שרק בדרך זו תוכל להתקבל ללימודים. ואכן חברי ועדת הקבלה של בית הספר לרפואה שאליו פנתה טעו וחשבו שמדובר בגבר וקיבלוה. שיטה זו של התחפשות לגבר על מנת לעבור את המחסום המגדרי יושמה למשל על ידי הנשים הראשונות שביקשו להתגייס לצבא, כגון ננסי מורגן־הארט (Morgan Hart), שהתחפשה לגבר כדי להשתתף במלחמת העצמאות האמריקנית. ביסוד האפליה המגדרית עמדה התפיסה שנשים הן יצורים אחרים, נחותים; הן אינן בבחינת אדם, ואינן יכולות לתפקד במקצועות שנתפסו כגבריים. אכן רק מאמצע המאה התשע־עשרה ואילך פתחו בתי הספר לרפואה את שעריהם לפני נשים. הרופאות שסיפורי חייהן מובאים לפנינו פרצו דרך חדשה.

כל הרופאות הראשונות שעלו ארצה היו ילידות אירופה, נשים מוכשרות ושאפתניות, שגדלו לרוב במשפחות משכילות, ציוניות ובעלות אמצעים. שחור־רובין מדגישה כי לבית גידולן 'היתה השפעה מרחיקת לכת על בחירותיהן בחיים [...] תרם לעצמאותן, לביטחונן האישי, למימושן העצמי, לאמונה ביכולתן ולעיצוב דפוסי התנהגותן' (עמ' 177). הפנייה ללימודי רפואה הכתיבה לבחורות בכך מסלול ארוך שנים ותובעני, שחייב לעזוב את המשפחה והמולדת,

5 צ' שחור־רובין, 'ד"ר בת שבע יוניס־גוטמן: אם־טיפוס לרפואה ציונית בארץ ישראל בשלהי התקופה העות'מאנית', מ' שילה וג' כ"ץ (עורכים), מגדר בישראל: מחקרים חדשים על מגדר ביישוב ובמדינה, א, קריית שדה־בוקר תשע"א, עמ' 258-262.

בירושלים וביפו, הערים הגדולות בארץ, ואולם כפועל יוצא של אופיין החלוצי ולנוכח הקושי במציאת מקומות עבודה הן לא בחלו בשירות רפואי גם במקומות יישוב רחוקים. ד"ר יוניס וד"ר צילה ברגינסקי התגוררו באופן זמני בגדרה, מושבה מבודדת, וטיפלו באנשיה; ד"ר בת-עמי התגוררה ביסוד-המעלה, שהייתה ידועה במארת הקדחת, ושירתה את מושבות הגליל העליון; ד"ר חנה וייץ וד"ר גינצברג הגישו שירות רפואי לאוכלוסיית זכרון-יעקב; וד"ר מרים בלומנפלד חייתה עם משפחתה מספר שנים במרחביה שבעמק יזרעאל. נחישותן, שבאה לידי ביטוי בעיסוק ברפואה ובעלייה לארץ-ישראל, העצימה את כוחות הנפש שלהן ואפשרה להן להתמודד עם אתגרים קשים במיוחד.

שחור-רובין מסכמת את שרטוט דמויותיהן של כמה מהרופאות במילים 'זכותה הגדולה [של ד"ר וייץ] שזימנה לה ההיסטוריה – היותה [...] חלוצה בתחומה שסללה את הדרך לכאות אחריה' (עמ' 43); וכן: 'זכותה הגדולה של ד"ר בלקינד שזימנה לה ההיסטוריה, בהיותה בשורה הראשונה של חלוצי הרפואה בארץ ישראל' (עמ' 82) ועוד כיוצא באלה. אכן הספר שלפנינו מציג את הדמויות ומפעלן, אך נעדרת ממנו התמונה הכללית המבהירה ממרחק זמן מה היה המסלול שנסלל, וכיצד לדוגמה שינתה רפואת ילדים את החיים בארץ. המחברת אף אינה מתמודדת עם השאלה אם ניתן להצביע על האופן שבו השפיעה עבודתה של רופאה אחת על עבודת חברותיה. עם זאת הספר שלפנינו הוא צעד ראשון וחיוני במסע ההיסטוריוגרפי שיוכיל לכתובת היסטוריה חברתית-תרבותית חדשה של היישוב הארץ-ישראלי, מסע שעדיין ניצב בפנינו.

פעילות גם בעבודה ציבורית התנדבותית, כגון בהסתדרות הרפואית, באגודת הרופאים העבריים, בארגוני נשים, בוועדה הסניטרית בתל-אביב ובסיוע למעונות יום לתינוקות. ראוי להוסיף כי גם רופאות בעלות משפחה עסקו בפעילות התנדבותית.

המחברת מדגישה כי הרופאות הראשונות היו פורצות דרך, אשר סללו נתיבים חדשים ברפואה בארץ-ישראל ואף פיתחו התמחויות בעלות חשיבות יתרה לנשים. ההתמחויות הפופולריות ביותר שלהן היו רפואת נשים ורפואת ילדים, וחלקן התמחו בשני התחומים. עיסוק ברפואת נשים הביא למרפאות גם אוכלוסייה מוסלמית רבה, מאחר שנשים מוסלמיות מיאנו להיבדק על ידי רופאים גברים. הרופאות היהודיות אפשרו לראשונה לאוכלוסייה זו נגישות לגינקולוגיה מודרנית. רפואת ילדים פותחה לראשונה בארץ באמצעות ד"ר כגן הנודעת. למרפאתה שכירושלים באו אימהות וילדים מכל מגזרי האוכלוסייה: ערבים, חרדים, בני עדות המזרח ורבים אחרים. נוסף על כך היו רופאות שהתמחו בפסיכיאטריה (שתיים), בבקטריוλογία (שתיים) וברפואת עיניים (שתיים), תחומי התמחות שנתפסים כתובעניים פחות ולפיכך מתאימים יותר לרופאות המבקשות להקדיש מזמנן גם לבני משפחתן. ד"ר יוניס וד"ר ברכיהו עסקו גם ברפואה מונעת במסגרת עבודתן כרופאות בבתי ספר. תמונת מצב זו של התמחות רפואית של נשים מייצגת את ההתפלגות המקצועית של רופאות בראשית המאה העשרים בכל מקום.

לצד ההתפרסות המקצועית של הרופאות הייתה חשיבות רבה גם להתפרסותן הגאוגרפית. מטבע הדברים רובן ביקשו ומצאו מקומות פרנסה